

СОЦІАЛЬНА ТА ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА

УДК 331

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ПРАЦІ ІНВАЛІДІВ

Кузьменко С.Г.

кандидат юридичних наук, доцент
Донецький юридичний інститут МВС України

I. Вступ

Законодавча система України гарантує інвалідам разом з іншими громадянами загальнодоступність і безкоштовність загальної та початкової освіти, а також на конкурсній основі середньої й вищої професійної освіти, що є передумовою трудової зайнятості, встановлює рівність права на працю. Водночас держава, яка увійшла до системи ринкової економіки, не гарантує своїм громадянам повної трудової зайнятості. Безробіття – неодмінний елемент ринкової економіки, що стосується, насамперед, слабозахищених категорій громадян, до яких належать і інваліди.

За визначенням законодавства, “зайнятість – це діяльність громадян, пов’язана із задоволенням особистих і громадських потреб, що не суперечать законодавству України, і яка приносить, як правило, їм заробіток, трудовий дохід”, і далі “...громадянам належить виняткове право розпоряджатися своїми здібностями до виробничої, творчої праці”. На думку О. Колеснікової, “...трудова діяльність – це головний бік зайнятості, її реалізація, через яку вона розвивається”, “...поняття “зайнятість” відбиває процес залучення працівника до господарської та іншої, не забороненої законом діяльності, і безпосередню його участь у цій діяльності” [1, с. 46].

Водночас потрібно визнати, що свобода вибору виду зайнятості інвалідів обмежена, передусім, станом їх здоров’я й пов’язаним з ним обмеженням у професійній мобільності, що є найважливішою умовою підвищення конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

Питанням зайнятості населення та ринку праці в Україні присвячено праці С. Дробішевої, І. Дубініної, В. Кондрашкіна, І. Терюханової [2–5] та ін. Однак потребують більш детального дослідження питання державного регулювання ринку праці інвалідів.

II. Постановка завдання

Метою статті є визначення ролі держави в регулюванні ринку праці інвалідів.

III. Результати

В умовах соціалістичного господарювання зайнятість інвалідів забезпечувалася в основному на закритих виробництвах і внутрішніх ринках праці. Внутрішній ринок праці характеризується рухом кадрів усередині підприємства, де регулювання праці ґрунтується на гарантіях зайнятості й стимулювання тривалого стажу роботи на підприємстві, а класифікація робіт – на взаємозв’язку робочих місць і підвищенні професійно-кваліфікаційного рівня працівника.

Загальна, тобто повна, зайнятість соціалістичного періоду ґрунтувалася на повному державному регулюванні ринку праці.

Ринкова економіка, до якої прагне Україна, має не лише позитивні тенденції (регулювання попиту і пропозиції, підвищення якості продукції тощо), а й негативні: ринкова економіка не покликана вирішувати соціальні питання – вони повинні залишатися прерогативою держави.

Ринок праці – це один зі специфічних різновидів ринку, він “характеризує систему соціально-трудова відносин з приводу задоволення потреби економіки в робочій силі і реалізації громадянами права на працю, здійснюваних за допомогою обміну на основі попиту і пропозиції (відповідно до робочої сили й робочих місць)” [3].

В умовах ринкової конкуренції підприємства, особливо малі та середні, прагнуть позбавитися малоефективних кадрів, якими є інваліди, не маючи можливості або не бажаючи якісно їх покращувати. Кількість виробничих підприємств, товариств інвалідів скорочується, не витримуючи конкуренції. Відбувається масове вивільнення інвалідів і вихід їх на зовнішній ринок. Зовнішній ринок передбачає наявність в осіб, які шукають роботу, професій, які могли б бути затребувані працедавцями.

На зовнішньому ринку праці регулювання виробничих відносин зосереджується на жорсткій класифікації робіт, чітких межах змісту кожної роботи.

Виходячи на відкритий ринок праці, інваліди потрапляють в умови жорсткої конкуренції. Працедавець зацікавлений у наймі робочої сили вищої якості, тим більше, що в умовах сучасного ринку праці пропозиція робочої сили значно перевищує попит.

За наявним ранжуванням виокремлюють такі види безробіття: природне, у тому числі фрикційне, вимушене (у тому числі технологічне, структурне), циклічне, приховане, оптимальне, інституційне, добровільне, тривале, застійне.

Безробіття будь-якого з названих вище видів торкається інвалідів. Крім того, є безробіття, властиве тільки інвалідам, – це різновид вимушеного безробіття, що виникло через показники здоров'я й соціальної дезадаптованості.

Схема відновлення трудового потенціалу такого безробітного будується на принципах, по-перше, соціальної адаптації; по-друге, професійної реабілітації.

Як бачимо, при будь-якому виді безробіття для інвалідів головною ланкою технології залучення до трудової діяльності залишається соціально-професійна реабілітація, що передбачає профорієнтацію, відновлення й коригування функцій, допрофесійну підготовку та професійне навчання.

Відповідно до законодавства України [6–8], гарантії трудової зайнятості надаються інвалідам за допомогою таких спеціальних заходів, що сприяють підвищенню їх конкурентоспроможності на ринку праці:

- проведення пільгової фінансово-кредитної політики щодо спеціалізованих підприємств, які використовують працю інвалідів, підприємств, установ, організацій громадських об'єднань інвалідів;
- установа на підприємствах, в установах, в організаціях, незалежно від форм власності, квоти для прийому на роботу інвалідів і мінімальної кількості спеціальних робочих місць для інвалідів;
- резервування робочих місць за професіями, що найбільше відповідають працевлаштуванню інвалідів;
- стимулювання створення підприємствами, установами, організаціями додаткових робочих місць (у тому числі спеціальних) для працевлаштування інвалідів.

Прийнятий підхід повністю збігається з наявною міжнародною практикою.

Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, будучи міжнародним документом, який відображає політику зайнятості прогресивного співтовари-

ства країн, щодо інвалідів рекомендують: “В усіх випадках переслідувати мету працевлаштування інвалідів в умовах вільного ринку праці” [9].

Державі вони відводять провідну роль у реалізації цієї політики: “Державам треба активно підтримувати вихід інвалідів на вільний ринок праці”, і “лише як варіант працевлаштування інвалідів, які не можуть влаштуватися на роботу в умовах вільного ринку, пропонують створення невеликих господарських одиниць, що представляють гарантоване або забезпечене відповідними засобами працевлаштування”.

Увага Генеральної Асамблеї ООН до питань зайнятості інвалідів свідчить про всесвітню проблему використання потенційної робочої сили інвалідів, прагнення до зменшення коштів на надання “пасивної” допомоги у вигляді компенсаційних виплат.

При загальній повній сумісності українського й міжнародного законодавства доводиться констатувати, що правове регулювання питань зайнятості інвалідів в Україні до кінця чітко не визначене, наприклад, як основна форма гарантії працевлаштування повсюдно використовується професійна реабілітація. В Україні закон про реабілітацію інвалідів не ухвалений.

Державні органи не проводять атестації робочих місць відповідно до реабілітаційного стандарту інвалідів і не мають реальних важелів дії на підприємств у частині адаптації робочих місць до специфічних особливостей інвалідів. Працедавці не бачать економічної зацікавленості у створенні таких місць і навіть якщо б спробували створювати спеціалізовані робочі місця для працевлаштування інвалідів, то для цього їм були б потрібні не лише додаткові кошти, а й спеціальні знання та інженерні рішення для адаптації основного та допоміжного устаткування, технологічного й організаційного оснащення.

Залучення інвалідів до сфери зайнятості потребує створення на підприємствах відповідного середовища життєдіяльності, забезпечення доступності соціальної інфраструктури.

Система квотування, на наш погляд, не повинна зводитися до надання працедавцями списку вільних вакантних місць. Необхідно квотувати робочі місця за ознакою виду зайнятості, відповідної для інвалідів з певними функціональними порушеннями. У нормативних актах, що розробляються, доцільно передбачити положення, які розширюють систему працевлаштування за призначенням, що сприяла б закріпленню певних видів зайнятості за інвалідами, тобто резервування специфічних посад для інвалідів у галузях виробництва, громадських службах тощо, які забезпечують пріоритети й переваги для певних груп інвалідів.

Перенесення центра тяжіння соціального захисту інвалідів з надання державної допомоги на реабілітацію, створення з її допомогою умов для трудової діяльності й отримання інвалідами трудових джерел прибутків у нових умовах соціально-економічного розвитку видається основною стратегічною лінією у формуванні регіональної системи сприяння зайнятості інвалідів на ринку праці. Досягненню цього, на нашу думку, сприяє посилення державного впливу на зайнятість інвалідів, створення рівних умов для залучення інвалідів до трудової зайнятості.

Суть зайнятості інвалідів розглядається з таких позицій:

- продуктивної праці, умовою якої є організація процесу виробництва, де працівник сполучений із засобами виробництва;
- споживання – як реалізації працезабезпеченості, унаслідок чого послуги, які надаються, винагороджуються матеріально;
- поділу праці – що розглядається як закріплення певного працівника за певною сферою діяльності.

У підходах до питання про державний вплив на процес зайнятості і стан ринку праці погляди учених відрізняються.

Більшість українських учених сходяться на тому, що в перехідний період дія держави на ринок праці має бути посилена, передусім за допомогою розвитку активних напрямів політики сприяння зайнятості. Нова модель регулювання зайнятості на ринку праці має бути заснована на поєднанні ринкових принципів і активної участі держави в регламентації функціонування ринку праці в напрямі соціального захисту громадян від наслідків безробіття, у прискоренні адаптації населення до вимог ринкової економіки. Йдеться про все населення, у тому числі й найвразливіші соціальні верстви, до яких для прискорення адаптації потрібний спеціальний підхід, передбачений у спеціальних програмах зайнятості.

Багато країн наприкінці 1980-х – початку 1990-х рр. з метою державного регулювання питань зайнятості впроваджують у практику розробку державних програм сприяння зайнятості, при цьому враховується специфіка й сегментованість ринку праці, створюються цільові програми “активних” форм сприяння зайнятості для молоді, жінок, інвалідів. Для інвалідів програми передбачають підготовку до праці: професійна орієнтація, інформування, профпідготовка, адаптаційні програми, квотування робочих місць, підтримка працедавців, що приводить до пом'якшення ситуації з безробіттям особливо нужденної категорії громадян.

Принципом державної стратегії на ринку праці повинні стати підтримка ефективної зайнятості, створення нових робочих місць, зниження потреби в них населення, запобі-

гання негативним явищам, пов'язаним з безробіттям, створення сучасної системи соціального захисту, у тому числі від безробіття.

Дотримання прав інвалідів в Україні на сьогодні знаходиться швидше в декларативній площині, ніж у практичній. При цьому дотепер, а з початку зміни шляху розвитку країни пройшли два десятиріччя, не розроблено концепцію та стратегію побудови майбутнього суспільства, не позначено шляхи соціального захисту населення. Повністю копіювати законодавство економічно розвинутих країн у сфері соціального захисту однієї з найвразливіших категорій громадян означає приректи прийняті законодавчі акти на повне або часткове невиконання. Звідси випливає, що в умовах нинішнього періоду потрібно виробити власну концепцію напряму реформ щодо соціального захисту інвалідів і залучення їх до трудової діяльності. Оскільки життєдіяльність інвалідів, як і кожної людини, виявляється в усіх сферах соціуму, то ці реформи повинні торкнутися всієї соціальної інфраструктури. Тільки держава спроможна провести збалансовані реформи у сфері економічної підтримки інвалідів і забезпечення дотримання їх прав і свобод, рівних з іншими членами суспільства. Лише держава може бути одночасно ініціатором реформ і відповідальною за їх реалізацію.

По-перше, тому що тільки держава може провести політику зайнятості інвалідів за допомогою економічних і податкових пільг для працедавців з метою розвитку спеціальних робочих місць. Одночасно тільки держава здатна жорстко проконтролювати виконання позиції законодавства про квотування робочих місць і пред'явити економічні санкції в разі відхилення від установлених нормативів.

По-друге, саме держава, маючи значну частку державної власності, є видатним працедавцем. Через цю обставину вона сама стає виконавцем законодавства в частині надання інвалідам права на працю й сама повинна забезпечити це право шляхом надання робочих місць у державному секторі виробництва.

По-третє, не лише в державному, а й у недержавному секторі значний вплив держави, зокрема у сфері підтримки малого підприємництва, проведенні лояльної податкової політики – все це сприяє розширенню системи робочих місць, а водночас розширенню можливостей інвалідів отримати відповідну роботу.

По-четверте, держава є законодавцем і гарантом виконання законодавства. Лише вона спроможна збалансувати інтереси працедавців та інвалідів в отриманні відповідної роботи та створенні умов для професійно-виробничої адаптації на робочому місці.

По-п'яте, процес відновлення реабілітаційного потенціалу передбачає широке використання технічних засобів реабілітації. Сучасні технічні засоби мають високу технологічність, а сучасні ортези й протези, виготовлені на основі електронно-обчислювальних систем, мають значну наукоємність. Розробка та виробництво цих технічних пристосувань і пристроїв від простих до найбільш складних нині можливі тільки за підтримки держави. Будучи розпорядником бюджетних коштів, державних фондів пенсійного й соціального страхування, вона має право спрямовувати кошти на розвиток наукоємних реабілітаційних технологій і виробництв.

По-шосте, претендуючи на міжнародній арені на роль країни, яка поділяє гуманістичні ідеї, і визнаючи людину вищою суспільною цінністю, держава повинна визнавати права всіх громадян, піклуватися про осіб, які найбільше потребують соціального захисту, якими є інваліди.

Для інвалідів основною умовою реалізації права на працю є законодавче надання гарантій на відновлення трудового потенціалу. Створення й розвиток системи відновлення трудового потенціалу інвалідів, що об'єднує установи різного відомчого підпорядкування, діяльність яких координується за допомогою різнорівневих програм сприяння зайнятості та соціального захисту інвалідів, спроможна забезпечити лише держава.

IV. Висновки

Таким чином, інтереси інвалідів повинні враховуватися в будь-яких програмних документах, що формуються на державному й регіональному рівнях, які стосуються розвитку науки й наукових розробок, розвитку житлового фонду, містобудування, соціально-економічного розвитку тощо.

Висуваючи як стратегічний напрям соціального захисту інвалідів послідовне створення та реалізацію різнорівневих комплексних програм, що мають за головну складову сприяння їх зайнятості, маємо на увазі необхідність системного підходу до проведення послідовної, планомірної й скоординованої політики підтримки цієї частини населення на державному, регіональному, а також відомчому рівнях.

Досвід практичної роботи в центрі професійної та медико-соціальної реабілітації

інвалідів показує, що не кожен інвалід, який виходить на ринок праці, через наявні порушення психофізіологічних функцій спроможний достатньою мірою адаптуватися до середовища життєдіяльності й виконання трудових операцій, навіть на закритих підприємствах, без проведення спеціальних реабілітаційних і адаптаційних заходів до видів та умов праці, соціального середовища. Так само, як неможливо створити середовище, що задовольняє потреби інвалідів з будь-яким захворюванням. Оптимальним вирішенням може стати системний підхід до дії як на особу інваліда, так і на його довкілля з метою нівеляції невідповідностей.

Література

1. Колесникова О.А. Эффективность региональной системы управления занятостью населения / О.А. Колесникова. – Воронеж : ВГУ, 2000. – С. 46.
2. Дробышева С. Отношение к инвалидам – показатель нравственного здоровья общества / С. Дробышева // Человек и труд. – 2003. – № 10. – С. 12–15.
3. Дубинина И.А. Современные проблемы трудовой занятости инвалидов / И.А. Дубинина // Клинические и социальные спектры профилактики инвалидности и реабилитации. – СПб. : ЛИУВЭК, 1992. – С. 16.
4. Кондрашкин В. Профессиональная реабилитация инвалидов / В. Кондрашкин // Человеческие ресурсы. – 2002. – № 4. – С. 34–37.
5. Терюханова І. Зайнятість інвалідів: реалії та перспективи / І. Терюханова // Україна: аспекти праці. – 2007. – № 1. – С. 27–32.
6. Конституция (Основной закон) СССР. – 1997. – Ст. 60.
7. Справочник документов по ВТЭ и трудоустройству инвалидов. – Л. : Медицина, 1981. – С. 20.
8. Положення про робоче місце інвалідів і про порядок працевлаштування інвалідів : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.05.1995 р. № 314.
9. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів. – ООН, 1994. – Правило 7. – П. 7. – С. 49.

Кузьменко С.Г. Державне регулювання ринку праці інвалідів

Анотація. У статті визначено роль держави в регулюванні ринку праці інвалідів. Розглянуто суть зайнятості інвалідів.

Ключові слова: державне регулювання, ринок праці, зайнятість інвалідів.

Кузьменко С.Г. Государственное регулирование рынка труда инвалидов

Аннотация. В статье определена роль государства в регулировании рынка труда инвалидов. Рассмотрена сущность занятости инвалидов.

Ключевые слова: государственное регулирование, рынок труда, занятость инвалидов.

Kuzmenko S. Government Regulation of Disabled Persons Labour Market

Annotation. *The article defined government's role in labor market regulation with disabled persons. Considered nature employment of disabled persons.*

Key words: *government regulation, labor market, employment of the disabled persons.*